

Finanse

Ograniczanie ryzyka operacyjnego w transakcjach faktoringowych

Milan Popović

Ograniczanie ryzyka operacyjnego w transakcjach faktoringowych

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Finanse

Ograniczanie ryzyka operacyjnego w transakcjach faktoringowych

Milan Popović

Milan Popović – Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Katedra Informatyki Ekonomicznej, 90-214 Łódź, ul. Rewolucji 1905 r. nr 37

RECENZENT

Andrzej Bytniewski

REDAKTOR INICJUJĄCY

Monika Borowczyk

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Katarzyna Gorzkowska

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/denisismagilov

© Copyright by Milan Popović, Łódź 2018

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2018

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.08456.17.0.M

Ark. wyd. 7,5; ark. druk. 8,125

ISBN 978-83-8142-132-4
e-ISBN 978-83-8142-133-1

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Wprowadzenie	7
Rozdział 1	
Problematyka faktoringu i mechanizmy jego funkcjonowania	13
1.1. Pojęcie i mechanizm faktoringu	13
1.1.1. Ewolucja faktoringu	15
1.1.2. Podmioty transakcji faktoringowej	17
1.1.3. Funkcje faktoringu	18
1.1.4. Formy faktoringu	19
1.2. Badania w zakresie faktoringu. Przegląd literatury	20
1.3. Przepisy prawne dotyczące faktoringu	24
1.4. Faktoring na świecie i w Polsce	35
1.4.1. Faktoring na świecie	35
1.4.2. Obroty faktoringowe w Polsce	38
1.4.3. Przyszłość polskiego faktoringu	42
1.5. Mocne i słabe strony faktoringu	43
1.5.1. Mocne strony faktoringu	43
1.5.2. Słabe strony faktoringu	45
Rozdział 2	
Ryzyko operacyjne w faktoringu	47
2.1. Pojęcie ryzyka operacyjnego. Przegląd literatury	47
2.2. Podejmowanie decyzji w warunkach ryzyka	53
2.3. Ryzyko informatyczne jako część ryzyka operacyjnego	55
2.4. Ryzyko nadużycia w faktoringu	58
2.4.1. Kluczowe indykatory ryzyka operacyjnego	58
2.4.2. Niepożądane zachowania faktoranta	59
2.4.3. Ryzyko faktora	59
2.4.4. Ryzyko kredytowe w faktoringu	60
2.4.5. Podejrzanе zachowania w relacji faktorant–dłużnik	61
2.5. Wdrożenie systemów informatycznych w procesie przeciwdziałania ryzyku operacyjnemu. Zarządzanie ryzykiem operacyjnym	62

Rozdział 3

Klasyfikacja transakcji faktoringowych **65**

3.1. Wprowadzenie do analiz	65
3.2. Wskaźniki ryzyka nadużycia w faktoringu	65
3.3. Wskazanie zbioru transakcji dobrych, złych oraz do weryfikacji	69
3.4. Klasyfikacja zbiorów transakcji faktoringowych	72
3.4.1. Wpływ poszczególnych wskaźników na ryzyko zagrożenia nadużyciem. Założenia teoretyczne	72
3.4.2. Wzorowe zachowanie faktoranta i jego dłużników	75
3.4.3. Klasyfikacja zbiorów transakcji faktoringowych za pomocą modelu skoringowego	77
3.4.4. Klasyfikacja zbiorów transakcji faktoringowych za pomocą regresji logistycznej	79
3.4.5. Klasyfikacja zbiorów transakcji faktoringowych za pomocą drzewa klasyfikacyjnego	83

Rozdział 4

Koncepcja systemu informatycznego do klasyfikacji transakcji faktoringowych **91**

4.1. Pozyskiwanie danych	92
4.2. Założenia teoretyczne budowy systemu informatycznego	93
4.2.1. System informatyczny do wykrywania nadużyć finansowych	93
4.2.2. Systemy informatyczne wspomagające procesy faktoringowe	95
4.2.3. Funkcjonalności systemu	96
4.2.3.1. Kreator analizy	96
4.2.3.2. Przetwarzanie danych	101
4.2.3.3. Wyświetlanie wyników dla wybranego okresu	101
4.2.3.4. Zmiana wskaźników w czasie	102
4.2.3.5. Interpretacja wyników	103
4.3. Korzyści biznesowe	104
4.4. Kierunki przyszłych badań	104
Podsumowanie	107
Bibliografia	111
Załączniki	123
Spis rysunków, tabel i wykresów	129

Wprowadzenie

W obecnych czasach, kiedy światowe gospodarki nieustannie borykają się z różnego rodzaju kryzysami, ustabilizowanie sytuacji finansowej przedsiębiorstwa staje się jednym z kluczowych czynników przetrwania na rynku. Usługa faktoringu jest jednym ze sposobów pozyskania kapitału. Może stanowić rozwiązanie problemów związanych z płynnością finansową przedsiębiorców, którzy posiadają stałych partnerów biznesowych w postaci dłużników handlowych (w przypadku faktoringu klasycznego) lub własne sieci dystrybucji (w przypadku faktoringu odwrotnego). Należy zauważyć, że faktoringowi mogą towarzyszyć nadużycia finansowe.

Analizując typowe złe zachowania nieuczciwego klienta instytucji faktoringowej, trzeba stwierdzić, że istnieje kilka kluczowych cech, regularnie występujących w przypadku takiego faktoranta. Podstawowym zabiegiem jest zaniżenie wartości sprzedaży. Ponadto, taki klient często prosi o zwiększenie limitów faktoringowych w celu zwiększenia płynności finansowej. Liczba faktur anulowanych zaczyna wzrastać wraz z pogorszeniem się jakości produktu i opóźnieniem dostaw. Okres spłaty należności bywa przekraczany, a klienci proszą swoich dłużników o uregulowanie płatności wynikających z faktur. Powyższe wskaźniki mogą być oczywistym wyznacznikiem dla osoby zarządzającej ryzykiem, iż klient (faktorant) ma problemy płynnościowe oraz że możliwe będzie nadużycie finansowe z jego strony. Niewykluczone jest, że również inne cechy mogą wskazywać na prawdziwą naturę problemów finansowych i płynnościowych danego faktoranta.

Według danych GUS na koniec 2016 r. w Polsce z usługi faktoringu korzystało około 15 tys. firm¹, których łączny udział obrotów objętych faktoringiem sięgał niemal 193 mld polskich złotych, co stanowiło aż 10% PKB². Przeprowadzając rozmowy z pracownikami operacyjnymi różnych polskich instytucji prowadzących działalność faktoringową, autor doszedł do wniosku, że na polskim rynku nie ma

1 Główny Urząd Statystyczny, *Działalność faktoringowa przedsiębiorstw finansowych w 2016 r.*, https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5503/2/12/1/dzialalnosc_faktoringowa_przedsiębiorstw_finansowych_w_2016_.pdf (dostęp: 11.07.2017).

2 Por. *EU Federation for the Factoring and Commercial Finance Industry*, <http://euf.eu.com> (dostęp: 11.09.2014), *Factors Chain International*, <http://www.fci.nl> (dostęp: 11.09.2014) i *Polski Związek Faktorów*, <http://www.factoring.pl> (dostęp: 11.09.2014).

kompleksowego narzędzia informatycznego służącego do klasyfikowania transakcji klientów faktoringowych na podstawie analizy ich danych historycznych.

W związku z powyższym, niniejsza monografia stanowi odpowiedź na potrzebę rynkową związaną z obsługą analizy ryzyka w faktoringu i monitorowaniem relacji pomiędzy klientem (faktorantem) a jego dłużnikami. Właściwe sklasyfikowanie transakcji faktoringowych z punktu widzenia zagrożenia ryzykiem nadużycia finansowego może umożliwić poprawę kontroli instytucji faktoringowych wobec swoich klientów, co umocni ich pozycję na rynku usług finansowych poprzez zredukowanie możliwych strat w przyszłości.

Rozwiązaniem problemu praktycznego jest zaproponowany w monografii model systemu informatycznego, służący do klasyfikowania zbiorów transakcji klientów faktoringowych. Na potrzeby tego modelu należy określić zbiór czynników wpływających na klasyfikowanie transakcji faktoringowych. W związku z powyższym książka ma na celu przedstawienie modelu systemu informatycznego służącego do klasyfikowania zbiorów transakcji faktoringowych, które pozwolą na ograniczenie ryzyka operacyjnego fatora. Zaprezentowane modele umożliwią klasyfikację transakcji klientów faktoringowych wraz z określeniem błędu klasyfikacji. Dadzą również sposobność do zaobserwowania zmian wyników analiz przeprowadzonych w czasie. W dalszej kolejności na ich podstawie system będzie mógł prezentować zmiany wybranych wskaźników dla wybranego klienta. Zostało przyjęte założenie, iż opracowane modele, bazujące na zaproponowanym zbiorze kryteriów, umożliwiają ograniczenie ryzyka operacyjnego fatora poprzez klasyfikację transakcji faktoringowych. Modele te mogą być zaimplementowane w systemie informatycznym, co ułatwi ich powszechne wykorzystanie w praktyce.

Monografia składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, podsumowania, bibliografii, załączników oraz spisu rysunków, tabel i wykresów.

Rozdział pierwszy zawiera część teoretyczną poświęconą problematyce faktoringu, a szczególnie jego istocie i mechanizmom funkcjonowania. Została w nim opisana historia faktoringu, omówiono podmioty transakcji faktoringowej, jego funkcje i formy, jak również stan obecny światowego i polskiego faktoringu oraz przewidywania dotyczące tej działalności na przyszłość. W zakończeniu rozdziału ujęto akty prawne, w których występują treści regulujące faktoring w Polsce (kodeks cywilny, przepisy dotyczące rachunkowości i podatków oraz przepisy w faktoringu międzynarodowym).

Rozdział drugi poświęcony jest tematyce ryzyka operacyjnego w faktoringu. Obejmuje opis pojęć związanych z ryzykiem operacyjnym, jego kluczowe indykatory, a także mechanizmy zarządzania nim oraz bariery wdrożenia systemów informatycznych w procesie przeciwdziałania ryzyku operacyjnemu. Dodatkowo, przybliżono kwestie związane z ryzykiem fatora, złymi zachowaniami klientów faktoringowych oraz niepożądanymi zachowaniami faktoranta, które mają znaczący wpływ na ryzyko operacyjne w faktoringu.

Rozdział trzeci został przygotowany na podstawie wyników badań empirycznych. W pierwszej kolejności, z wykorzystaniem badania kwestionariuszowego,

zostały zidentyfikowane najistotniejsze wskaźniki ryzyka nadużycia. Ze względu na mały stopień realizacji próby generalnej konieczna była weryfikacja uzyskanych danych poprzez zasięgnięcie opinii ekspertów – otrzymano w ten sposób triangulację danych³. Następnie przeprowadzono sondę ekspercką, poprzedzającą metody oszacowania parametrów transakcji faktoringowych, której wynikiem było wskazanie zbiorów transakcji dobrych, złych oraz przeznaczonych do weryfikacji. Zostało to wykonane za pomocą trzech metod: modelu skoringowego, regresji logistycznej i drzew klasyfikacyjnych.

Wyznaczenie najistotniejszych wskaźników ryzyka nadużycia miało na celu dokonanie wyboru najistotniejszych wskaźników przedstawiających parametry ryzyka operacyjnego, które możliwie dobrze opisują proces faktoringowy i mają dobre własności predykcyjne. W założeniach badania podjęto realizację próby generalnej, natomiast ze względu na mały stopień zwrotu można mówić jedynie o rynkowych tendencjach i asocjacjach. Niewielki stopień realizacji próby generalnej wymusił konieczność weryfikacji uzyskanych danych poprzez zasięgnięcie opinii ekspertów, co miało na celu uzyskanie weryfikacji danych. Badanie zostało zrealizowane z wykorzystaniem kwestionariusza, wypełnionego przez pracowników faktorów zajmujących stanowiska kierownicze, starszego specjalisty lub analityka kredytowego.

Przeprowadzona sonda ekspercka – *wskazanie zbioru transakcji dobrych, złych oraz do weryfikacji* polegała na wykorzystaniu najistotniejszych wskaźników wynikających z poprzedniej analizy. W tym celu na podstawie danych rzeczywistych eksperci ocenili, czy dany zbiór transakcji zawiera transakcje dobre, czy też dalsze udzielanie faktoringu będzie wymagało dodatkowej weryfikacji albo historyczne dane wskazują, iż faktorantowi nie powinno się udzielać usługi faktoringu w przeszłości.

Klasyfikacja zbiorów transakcji faktoringowych została zrealizowana za pomocą modelu skoringowego, regresji logistycznej oraz drzew klasyfikacyjnych. W wyniku zastosowania modelu skoringowego na podstawie jego parametrów przeprowadzono oszacowanie prawdopodobieństwa wystąpienia transakcji dobrej, transakcji złej oraz takiej transakcji, która powinna podlegać dodatkowej weryfikacji. Sumę wskazanych w badaniu wartości potraktowano jako ocenę modelu skoringowego, na podstawie której będzie można sklasyfikować transakcje do odpowiedniej grupy. Metoda skoringowa jest prosta i może mieć zastosowanie w przypadku potrzeby dokonania szybkiej poglądowej oceny transakcji faktoringowych dłużników wybranego faktoranta. Jej dużą zaletą jest to, iż umożliwia nie tylko uzyskanie informacji, do której grupy dany zbiór transakcji został zakwalifikowany, lecz także jaka ocena o tym zadecydowała.

3 Triangulacja oznacza wykorzystanie danych pochodzących z różnych źródeł w celu zbadania problemu lub użycie wielu metod w celu zinterpretowania tego samego zestawu danych. Por. K. Konecki, *Studia z metodologii badań jakościowych: teoria ugruntowana*, PWN, Warszawa 2000, s. 86.

W kolejnej części badania istotnym elementem było wybranie jedynie dobrej transakcji faktoringowej w oparciu o wyznaczone parametry. W wyniku zastosowania regresji logistycznej na podstawie wartości oszacowanych ocen parametrów strukturalnych zostało wskazane prawdopodobieństwo wystąpienia transakcji dobrej oraz takiej, która powinna podlegać dodatkowej weryfikacji.

Podstawowym celem ostatniej części badania, czyli drzew klasyfikacyjnych, było rozstrzygnięcie, czy grupy różnią się ze względu na wartość pewnych zmiennych. Następnie wykorzystywano owe zmienne do przewidywania przynależności do grupy. Sama procedura polegała na klasyfikacji przypadków w oparciu o utworzone funkcje klasyfikujące, które przydzielały analizowane przypadki do odpowiednich grup.

Rozdział czwarty monografii przygotowano na podstawie przeprowadzonych badań i analiz przedstawionych w rozdziale trzecim. Zawiera on propozycję interfejsu systemu informatycznego do wyznaczenia dobrych i złych zbiorów transakcji faktoringowych oraz takich, które dodatkowo należy zweryfikować przed podjęciem decyzji. Użytkownik systemu decyduje, na podstawie których metod należy wykonać analizy, a system powinien przeprowadzić wybrane analizy i pokazać ich wyniki. Poza analizami przygotowanymi dla bieżącego okresu użytkownik będzie mógł wyświetlić zestawienie historyczne wybranych obserwacji. Na ich podstawie system wskaże nie tylko wszelkie zmiany w klasyfikacji transakcji wybranego klienta, lecz także informację, jaka ocena o tym zadecydowała. Rozdział zawiera również interpretację wyników, opis korzyści biznesowych zaprezentowanego rozwiązania oraz propozycje kierunków przyszłych badań.

Zakończenie zawiera podsumowanie zaprezentowanych w monografii rozważań i prezentuje plany dalszych badań dotyczących poruszanej tematyki.

Przemyślenia zawarte w książce są efektem rozważań przeprowadzonych z wykorzystaniem opracowań krajowych i zagranicznych, w tym specjalistycznych periodyków oraz materiałów dostępnych w Internecie. W zamieszczonej bibliografii publikacji krajowych można wskazać szereg pozycji dotyczących faktoringu, w szczególności autorstwa Katarzyny Kreczmańskiej-Gigoł, Doroty Korenik, a także wiele wydawnictw i publikacji Polskiego Związku Faktorów i inne liczne opracowania. Aktualnych informacji o przepisach prawnych mających zastosowanie w faktoringu należy szukać w szczególności w kodeksie cywilnym, jak również w innych regulacjach prawnych wskazanych w tej monografii.

Ponadto, prezentowane poglądy i informacje mają źródło w licznych przeprowadzonych przez autora analizach i wywiadach z przedstawicielami instytucji faktoringowych. W tym miejscu autor pragnie serdecznie podziękować wszystkim pracownikom instytucji faktoringowych i innych, z którymi miał przyjemność współpracować podczas pisania tej książki. Wyrazy wdzięczności kieruje do Pana dra Jarosława Zająca za wprowadzenie w tematykę faktoringu oraz pierwsze wskazówki w tym zakresie, Pani Ewy Niedbałki oraz Pana Michała Kochaniaka za pomoc w uzyskaniu danych dotyczących operacji faktoringowych. Dziękuje też Panu Tomaszowi Biernatowi z Polskiego Związku Faktorów i Panu Sławomirowi

Papudze, dyrektorowi ING Commercial Finance, za chęć współpracy i udzielenie praktycznych wskazówek oraz Pani prof. Katarzynie Kreczmańskiej-Gigol ze Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie za cenne uwagi podczas przeprowadzania badań. Ponadto istotny wpływ na kształt niniejszej publikacji miały dyskusje na krajowych konsorcjach organizowanych przez Naukowe Towarzystwo Informatyki Ekonomicznej oraz uczestnictwo autora w licznych konferencjach i kongresach poświęconych tematyce faktoringu.

Milan Popović

Rozdział 1

Problematyka faktoringu i mechanizmy jego funkcjonowania

W ostatniej dekadzie bardzo wygodną formą finansowania przedsiębiorstw stał się faktoring, pomimo faktu, iż jest stosunkowo mało znany. Przedsiębiorstwa coraz chętniej korzystają z usług faktoringowych, czemu sprzyja rosnąca konkurencja wśród instytucji finansowych. Instytucje faktoringowe, oferujące tego typu świadczenia, zanim zdecydują się na cesję należności, przeprowadzają gruntowną analizę finansową przedsiębiorstwa w celu ograniczenia swojego ryzyka¹. W związku z obecną sytuacją gospodarczą coraz więcej podmiotów ma problemy ze spłatą należności, przez co wymogi wobec dłużników stały się bardziej restrykcyjne.

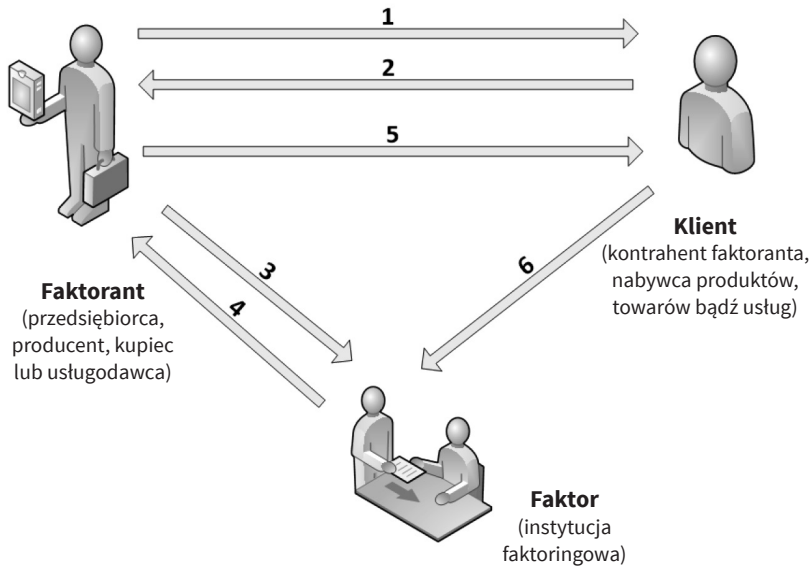
1.1. Pojęcie i mechanizm faktoringu

W Polsce historia faktoringu rozpoczęła się wraz z transformacją ustrojową – wówczas niektóre banki zaczęły świadczyć tego typu usługi. W drugiej połowie lat 90. XX w. pojawiły się przedsiębiorstwa, których główną działalność stanowił faktoring. Natomiast dopiero w 2007 r. Główny Urząd Statystyczny przeprowadził po raz pierwszy badania firm faktoringowych, zaś w połowie 2009 r. pełne badania w tym zakresie, które obejmowały sprawozdania respondentów w różnych przekrojach klasyfikacyjnych².

1 W. Demski, *Jakie są metody pozyskiwania kapitału?*, <http://www.egospodarka.pl/51735,Jakie-sa-metody-pozyskiwania-kapitalu,1,20,2.html> (dostęp: 30.04.2010).

2 R. Anam, *Faktoring w Polsce 2008*, <http://www.finanse.egospodarka.pl/42329,Faktoring-w-Polsce-2008,1,48,1.html> (dostęp: 30.04.2010).

Według *Leksykonu finansów* faktoring to specyficzny sposób kredytowania należności przedsiębiorstw przez bank lub instytucję finansową³. Należności te powstają w wyniku sprzedaży produktów i towarów przed terminem ich płatności. Wówczas firma, która dokonuje sprzedaży, prz enosi cesję należności na faktora, bazując na odpowiedniej umowie zawartej między faktorem a jego kontrahentem.

Rysunek 1. Transakcja handlowa z wykorzystaniem faktoringu

Źródło: opracowanie własne na podstawie: K. Kreczmańska-Gigoł, *Faktoring w świetle prawa cywilnego, podatkowego i bilansowego*, Centrum Doradztwa i Informacji Difin, Warszawa 2006, s. 12.

Podstawowy proces faktoringowy⁴ (rys. 1) polega na tym, że w pierwszym kroku (1) przedsiębiorca sprzedaje towary, produkty bądź usługi swojemu kontrahentowi, któremu udziela „kredytu kupieckiego” na umówioną liczbę dni. W kolejnym kroku (2) kontrahent jest zobowiązany zapłacić za zakupione towary po upływie umówionej liczby dni. (3) Wówczas przedsiębiorca sprzedaje swoją wierzytelność w stosunku do kontrahenta faktorowi. Ponieważ faktor otrzymuje kwotę wierzytelności w późniejszym terminie, (4) w zamian płaci przedsiębiorcy kwotę wierzytelności pomniejszoną o swój zarobek. (5) W związku z tym przedsiębiorca musi poinformować swojego kontrahenta o zmianie wierzyciela, jak również o fakcie, iż płatność winna być dokonana na rachunek faktora. Ostatnim krokiem (6) jest

3 J. Głuchowski (red.), *Leksykon finansów*, PWE, Warszawa 2001, s. 81.

4 K. Kreczmańska-Gigoł, *Faktoring w świetle prawa cywilnego, podatkowego i bilansowego*, Centrum Doradztwa i Informacji Difin, Warszawa 2006, s. 12.

płatność dłużnika za zakupione towary, produkty bądź usługi instytucji faktoringowej po upływie umówionej liczby dni.

Nowe miejsce dla rozwoju faktoringu, wynikające z nabywanych wierzytelności po stronie „łańcucha dostaw”, pojawiło się w postaci faktoringu odwrotnego. Faktoring odwrotny to usługa finansowa polegająca na zarządzaniu płatnościami klienta, który – w odróżnieniu do faktoringu klasycznego – jest odbiorcą towarów i usług. Jego celem dla odbiorcy-faktoranta jest otrzymywanie od swoich dostawców dłuższych terminów płatności lub realizacja skonta za wcześniejsze płatności⁵, czyli spłata za klienta (dłużnika) jego zobowiązań wobec dostawców⁶. W praktyce oznacza to, że działy zamówień w przedsiębiorstwach podejmują negocjacje z dostawcami, których efektem jest wydłużenie terminów płatności za dostawy⁷.

1.1.1. Ewolucja faktoringu

Pomimo że początki faktoringu handlowego można znaleźć już w starożytności – przede wszystkim w Babilonii, Fenicji, Grecji i Rzymie⁸ – usługa, którą obecnie znamy jako faktoring, wywodzi się ze Stanów Zjednoczonych Ameryki, gdzie zaczęła się rozwijać na początku XIX w. Ówczesny faktor był pewnego rodzaju „dealerem”, pośrednikiem, który w Stanach Zjednoczonych sprzedawał wyroby tekstylne zamorskich przedsiębiorstw. W największym stopniu wyroby te pochodziły z Anglii, ponieważ rynek amerykański został bardzo szybko zaabsorbowany przez producentów angielskich. Kiedy taki handlowiec z biegiem czasu lepiej poznał wypłacalność swoich dłużników, wówczas zaczął przyjmować *del credere*, czyli ryzyko wypłacalności w transakcjach, w których uczestniczył. W związku z bogaceniem się faktorów powstała nowa funkcja faktoringu, którą jest finansowanie: w zamian za ustaloną prowizję faktor mógł zaproponować zaliczkowanie oferowanych wierzytelności. Już

5 Faktoring odwrotny w Banku Millennium, <http://www.bankier.pl/wiadomosc/Faktoring-odwrotny-w-Banku-Millennium-1910948.html> (dostęp: 9.02.2012).

6 J. Dąbrowski, *Faktoring jako element polityki handlowej i zarządzania ryzykiem*, [w:] T. Biernat, D. Korenik (red.), *Faktoring. Almanach Polskiego Związku Faktorów. Rok 4*, Polski Związek Faktorów, Warszawa 2014, s. 169.

7 T. Mazurkiewicz, *Faktoring odwrotny jako niestandardowe rozwiązanie biznesowe*, [w:] T. Biernat, K. Kreczmańska-Gigol (red.), *Faktoring. Almanach Polskiego Związku Faktorów. Rok 2*, Polski Związek Faktorów, Warszawa 2012, s. 55–56.

8 P. Katner, *Przeniesienie wierzytelności w umowie faktoringu*, Wolters Kluwer Polska – LEX, Warszawa 2011, s. 21–22, [za:] C. O. Livijn, *Factoring with a View to History*, [w:] K. F. Hagemüller, H. J. Sommer (ed.), *Factoring-Handbuch: national, international*, Frankfurt am Main 1982, s. 15; L. Binder-Dagenschild, *Die Entwicklung des moderner Factoring*, [w:] K. F. Hagemüller, H. J. Sommer (ed.), *Factoring-Handbuch...*, s. 27; D. A. Chiesa, *Factoring in the Country of Origin – The United States*, [w:] K. F. Hagemüller, H. J. Sommer (ed.), *Factoring-Handbuch...*, s. 37; P. Biscoe, *Law and Practice of Credit Factoring*, Butterworths, London 1975, s. 30; K. Kruczałak, *Faktoring i jego gospodarcze zastosowanie*, Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 1997, s. 11.